

Yapay Zeka

Ders 6: Bilgi ile arama

Doç. Dr. Mehmet Dinçer Erbaş
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Mühendislik Fakültesi
Bilgisayar Mühendisliği Bölümü

Bilgi ile arama

- Önceki bölümde gördüğümüz üzere bilgisiz arama metotları
 - ~ sistematik şekilde yeni durumları oluşturur
 - ~ bu durumların hedef olup olmadığını test eder
 - ~ bu şekilde problemlere çözüm bulmaya çalışır.
- Ne yazık ki bu metotlar basit olmakla birlikte birçok problem için oldukça verimsizdir.
- Bu bölümde ise problem ile alakalı bilgiler kullanan bilgi arama metotlarını göreceğiz.
 - ~ Bu algoritmalar bilgi kullanarak daha verimli şekilde problemleri çözebilirler.

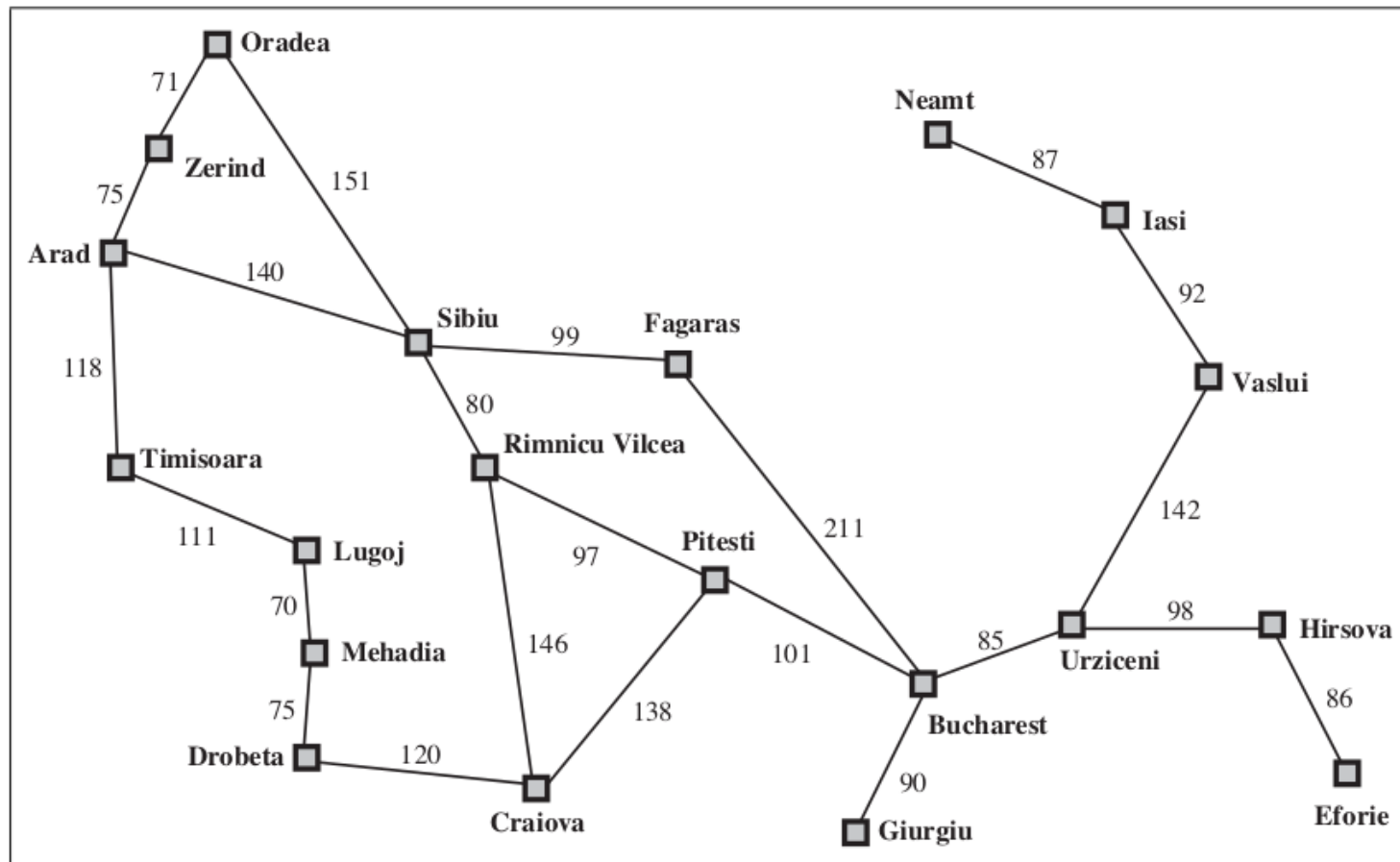
Bilgi ile arama

- Genel olarak en-iyi-öncelikli arama yaklaşımını kullanacağız.
 - ~ Bu yaklaşım daha önce gördüğümüz AĞAÇ-ARAMA veya GRAF-ARAMA algoritmalarının bir versiyonudur.
 - ~ Açılacak düğümler $f(n)$, değerlendirme fonksiyonu ile seçilir.
 - Değerlendirme fonksiyonu bir maliyet tahmini değeri belirler ve en düşük değerlendirmeye sahip düğüm açılmak üzere seçilir.
 - En-iyi-öncelikli arama algoritmasının graf arama olarak implementasyonu daha önce gördüğümüz sabit-maliyetli arama algoritmasına benzer.
 - ~ Sabit maliyet arama algoritmasının implementasyonundaki g değerinin yerini f alır.

Bilgi ile arama

- f fonksiyonun seçimi arama stratejisini belirler.
- Çoğu en-iyi-öncelikli arama algoritması f fonksiyonun bir parçası olarak bir buluşsal fonksiyon (İng: heuristic function), $h(n)$ içerir.
 - ~ $h(n) \Rightarrow n$ durumundan hedef durumuna en ucuz yolun maliyeti
- Örnek verirsek, Romanya tatili örneğimizde haritadaki her şehirden Bükreş şehrine düz-çizgi uzaklığı kullanabiliriz.
- n hedef durumu ise $h(n) = 0$.

Bilgi ile arama

Bilgi ile arama

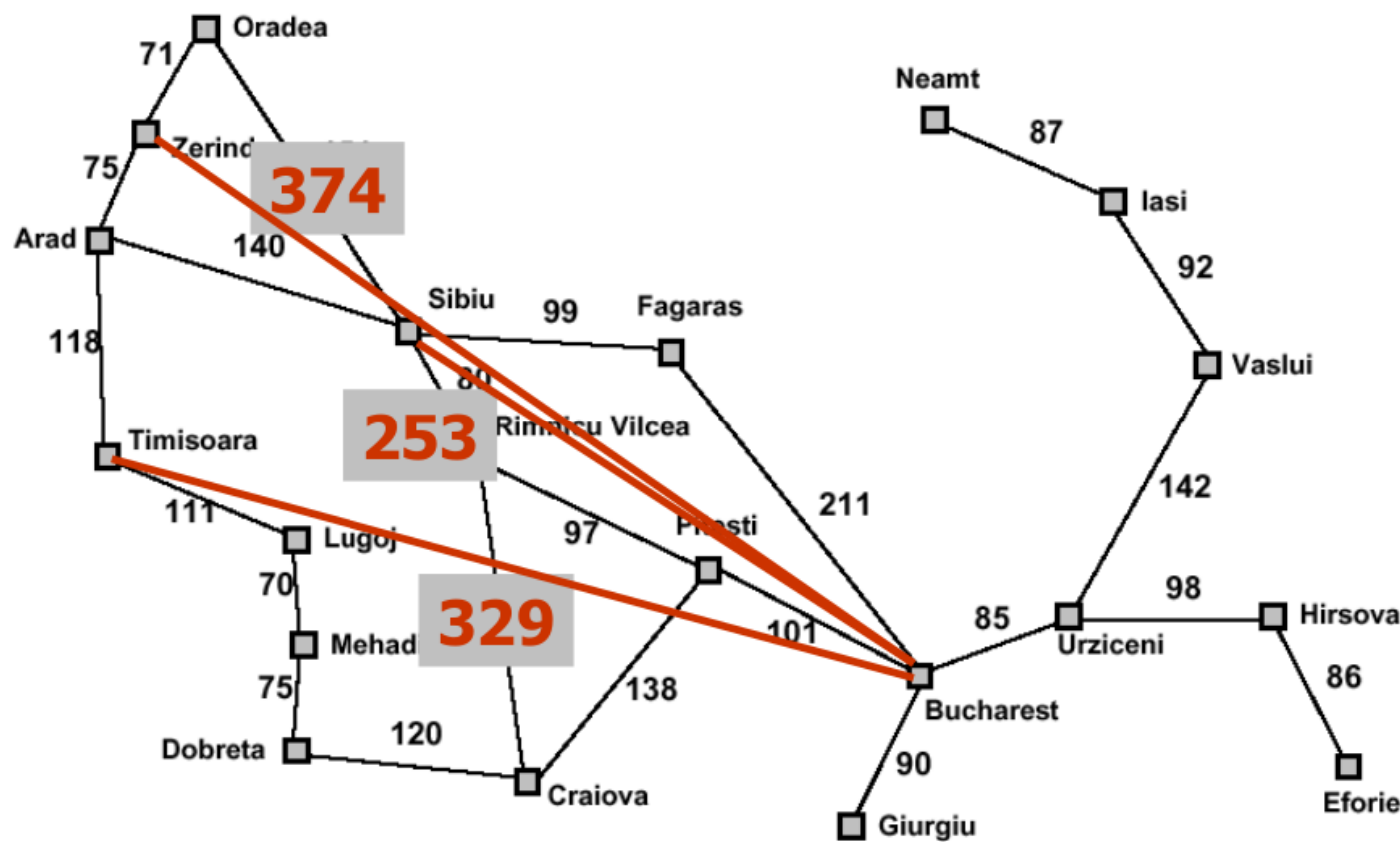
- Ağgözlü en-iyi-öncelikli arama (İng: Greedy best-first search)
 - ~ Ağgözlü en-iyi-öncelikli arama algoritması hedefe en yakın düğümü açar
 - ~ Hedefe en yakın düğümü açarak hızlıca bir çözüme ulaşmayı hedefler
 - ~ $f(n) = h(n)$
 - ~ Romanya tatili örneğini üzerinde algoritmayı çalıştıralım.
 - ~ Buluşsal fonksiyon olarak şehirlerin Bükreş şehrinden düz-çizgi uzaklığını kullanabiliriz.

Bilgi ile arama

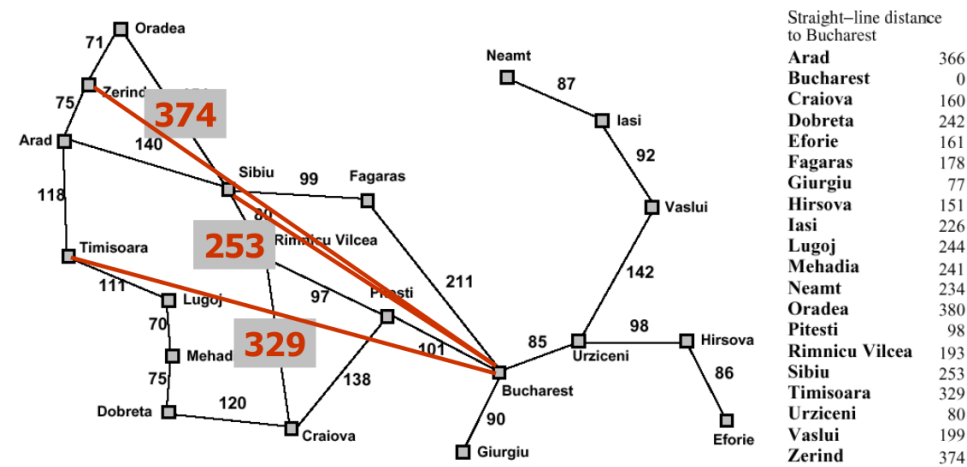
- Açgözlü en-iyi-öncelikli arama

Arad	366	Mehadia	241
Bucharest	0	Neamt	234
Craiova	160	Oradea	380
Drobeta	242	Pitesti	100
Eforie	161	Rimnicu Vilcea	193
Fagaras	176	Sibiu	253
Giurgiu	77	Timisoara	329
Hirsova	151	Urziceni	80
Iasi	226	Vaslui	199
Lugoj	244	Zerind	374

Bilgi ile arama

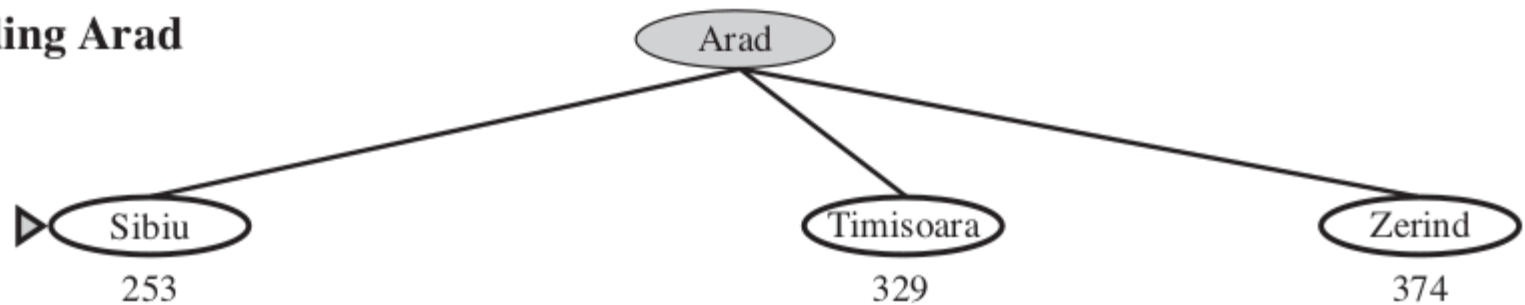
Bilgi ile arama

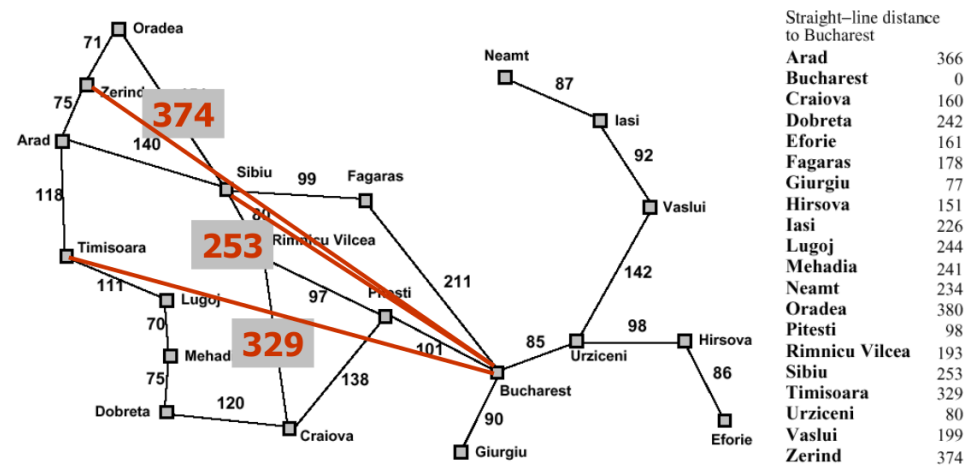
(a) The initial state

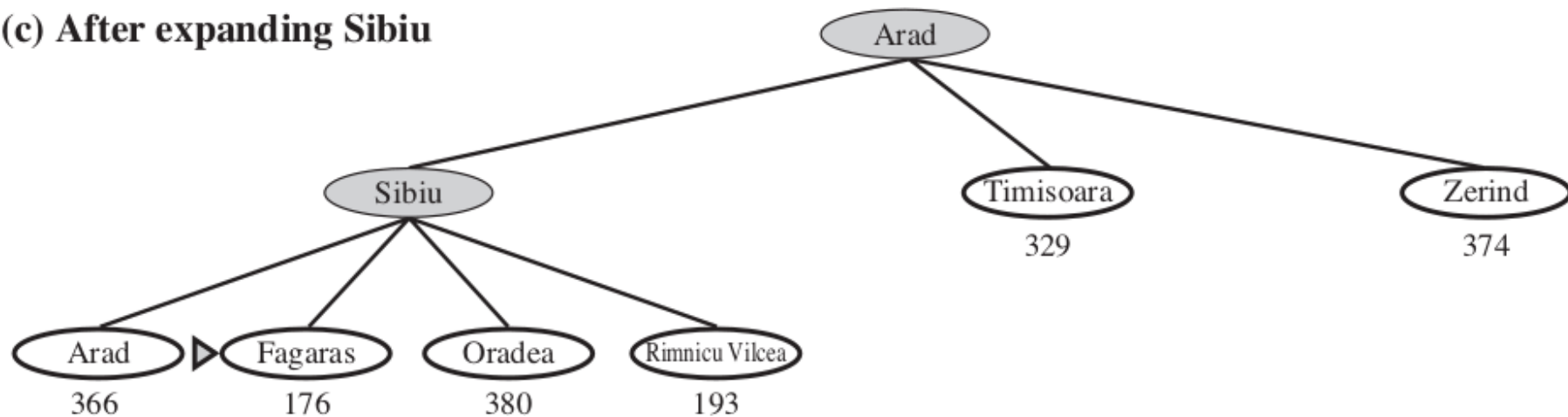
(b) After expanding Arad

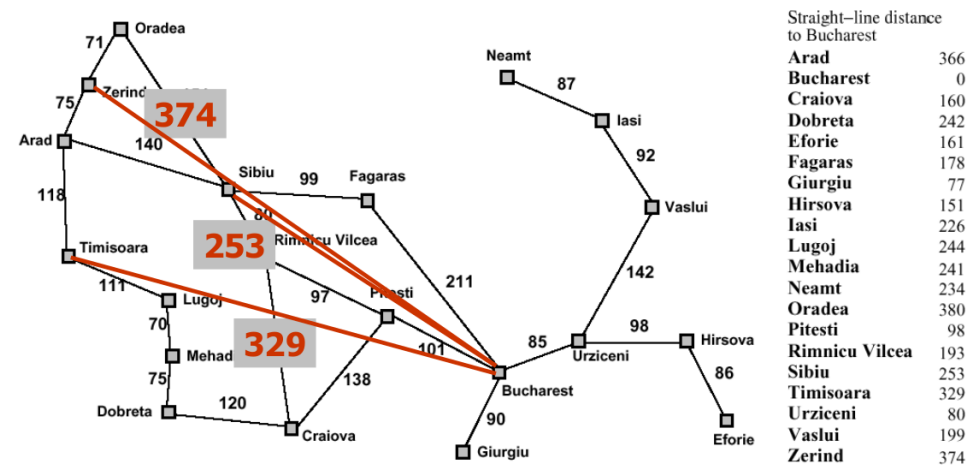
Bilgi ile arama

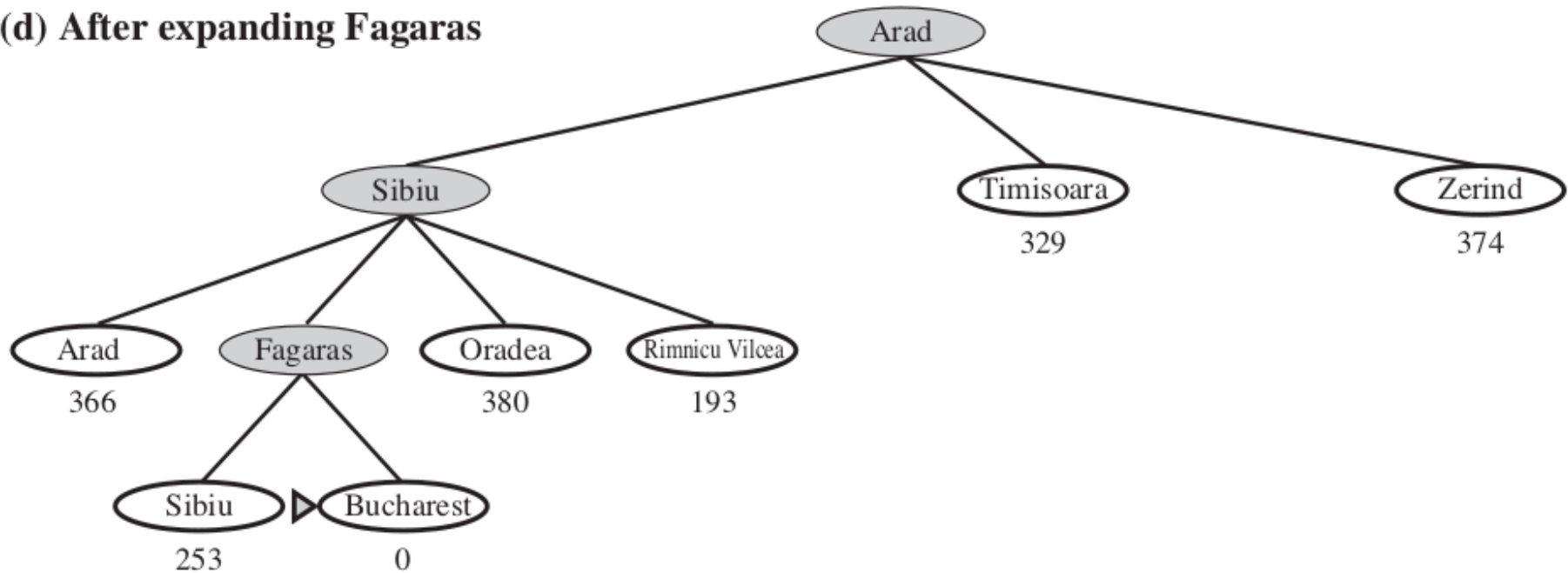
(c) After expanding Sibiu

Bilgi ile arama

(d) After expanding Fagaras

Bilgi ile arama

- Ağgözlü en-iyi-öncelikli arama

- ~ Bu örneğimizde arama operasyonu minimal işlem gerektiriyor

- açılan her düğüm çözüm yolunun parçası.

- ~ Ancak bulunan çözüm optimal değil.

- Aslında bu sebeple “ağgözlü” deniyor.

- ~ Bulunduğu durumda mümkün olduğunca hedefe yakınlaşmaya çalışıyor.

- ~ İasi şehrinden Fagaras şehrine gittiğimizi düşünelim

- Algoritma sonuca ulaşamaz.
 - Graf arama versiyonu sınırlı uzaylarda bütündür, ancak sınırlı olmayan uzaylarda bütün değildir.

- ~ En kötü durumda zaman ve yer karmaşıklı arama ağacı versiyonu için $O(b^m)$, m arama uzayının maksimum derinliği.

- ~ İyi bir buluşsal fonksiyon ile karmaşıklık azaltılabilir.

- ~ Azaltma miktarı problem tipine ve buluşsal fonksiyonun kalitesine bağlıdır.

Bilgi ile arama

- A* arama

~ A* arama algoritması toplam tahmini çözüm maliyetini minimize etmeyi amaçlar.

- En bilinen en-iyi-öncelikli arama algoritmasıdır.

~ Düğümleri değerlendirirken $g(n)$, düğüme ulaşma maliyeti ile $h(n)$, düğümden hedefe ulaşma maliyetini birleştirir.

- $f(n) = g(n) + h(n)$

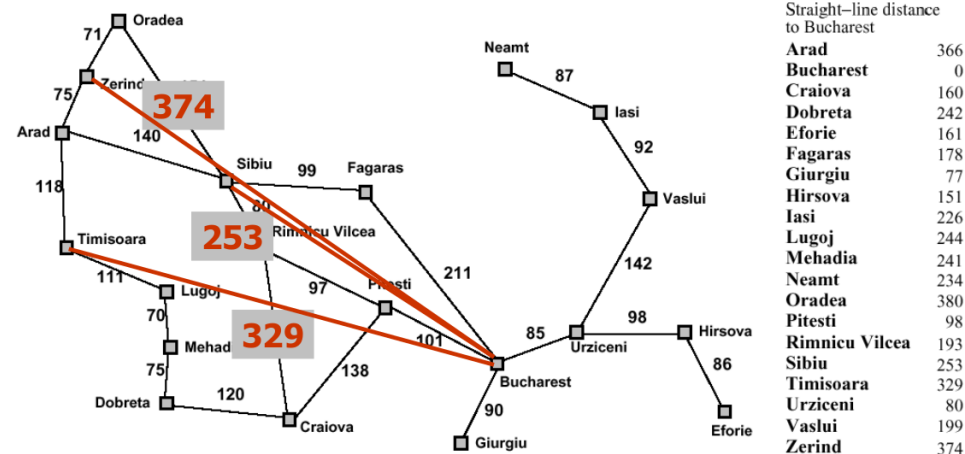
~ $g(n)$ başlandığı düğümünden düğüm n 'e gitminin maliyetini verirken, $h(n)$ düğüm n 'den en ucuz yoldak hedefe ulaşmanın tahmini maliyetini verir. Öyleyse

- $f(n)$ = n düğümünden geçen en ucuz çözümün tahmini maliyeti

~ $h(n)$ belli koşulları sağladığında A* arama hem bütün hem optimaldir.

~ A* arama algoritması, g yerine $g + h$ kullanılması dışında Sabit maliyet arama algoritması ile aynıdır.

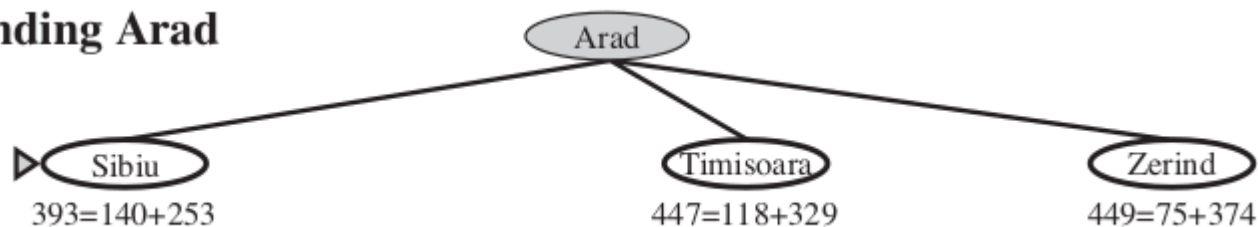
Bilgi ile arama

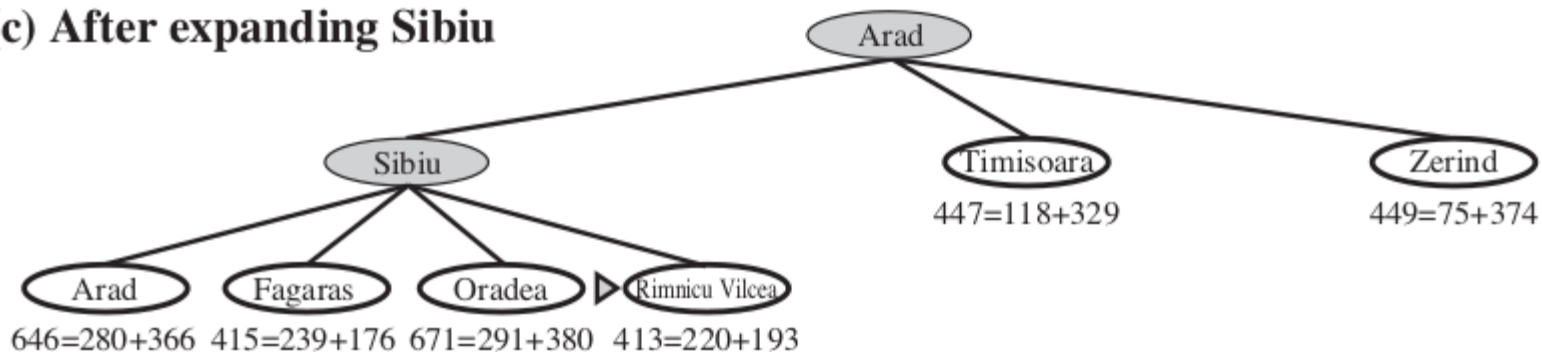
(a) The initial state

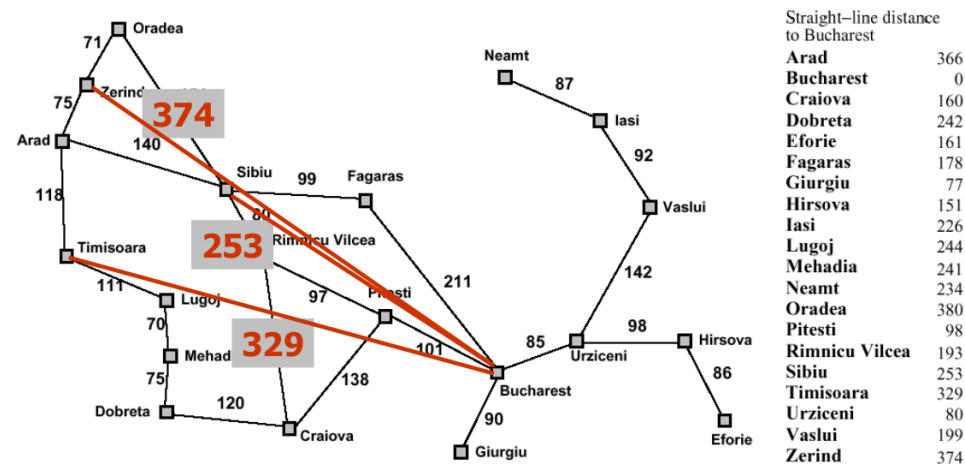
(b) After expanding Arad

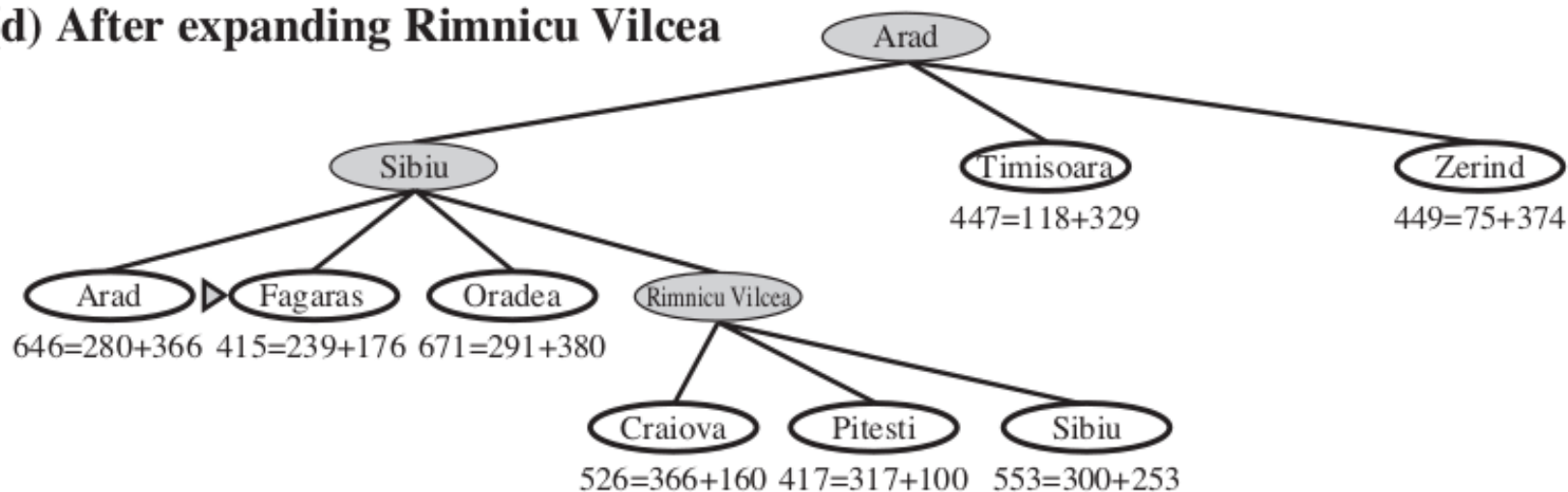
(c) After expanding Sibiu

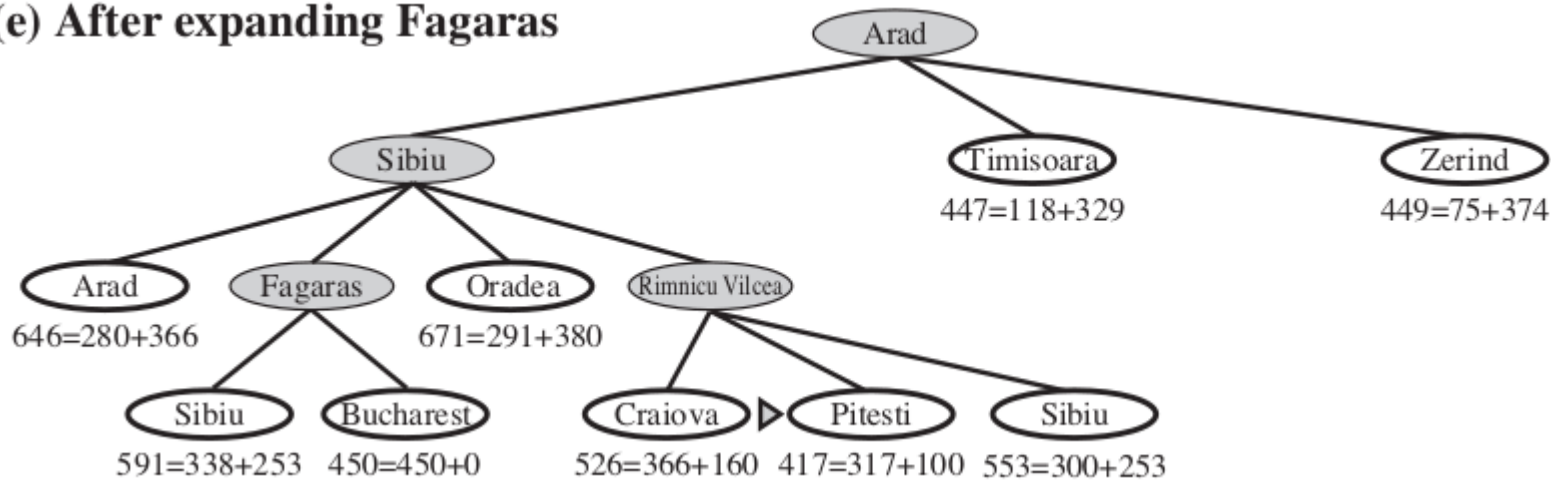
Bilgi ile arama

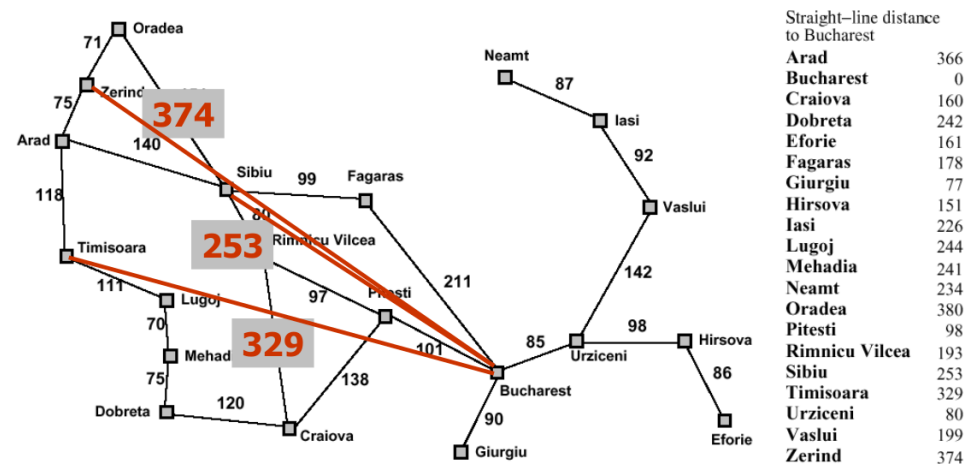
(d) After expanding Rimnicu Vilcea

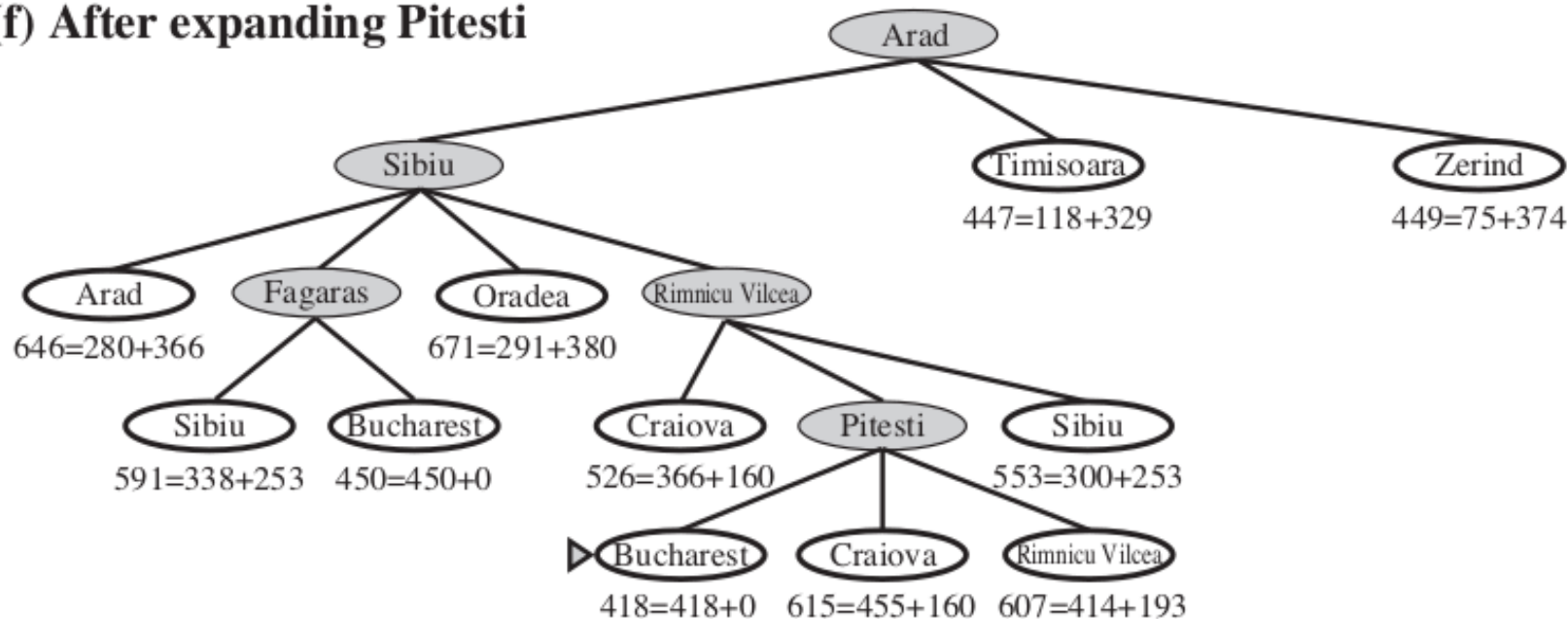
(e) After expanding Fagaras

Bilgi ile arama

(f) After expanding Pitesti

Bilgi ile arama

- A* arama

- ~ Optimallik için gerekli koşullar: Onanırılık (İng: admissibility), tutarlılık (İng: consistency).

- Algoritmanın optimal olabilmesi için $h(n)$ onanır olmalıdır.

- ~ Onanır bir buluşsal fonksiyon asla hedefe ulaşma maliyetini olduğundan fazla tahmin etmez.

- ~ $g(n)$ n düğümüne ulaşma maliyeti ise ve $h(n)$ n 'den hedefe ulaşma maliyetini fazla tahmin etmezse, $f(n)$ de bir çözümün maliyetini asla fazla tahmin etmez.

- ~ Örneğimiz için kullandığımız doğru çizgi uzaklığı onanır buluşsal fonksiyondur.

- Algoritmanın optimal olabilmesi için $h(n)$ tutarlı olmalıdır.

- ~ $h(n)$ fonksiyonunun tutarlı olması için aşağıdaki denklemin geçerli olması gerekmektedir.

- $h(n) \leq c(n,a,n') + h(n')$

- Bu eşitsizliğe üçgen eşitsizlik denir.

- Her tutarlı buluşsal fonksiyon aynı zamanda onanırdır.

Bilgi ile arama

- A* algoritmasının optimalliği

~ Daha önce belirttiğimiz üzere

- A* algoritmasının ağaç arama versiyonu $h(n)$ onandır ise optimaldir.
- A* algoritmasının graf arama versiyonu $h(n)$ tutarlı ise optimaldir.

~ İkinci durumu ispatlayalım

- Eğer $h(n)$ tutarlı ise, $f(n)$ değerleri bir yol boyunca azalmayandır.

~ n' n düğümünün ardılı olsun, öyleyse bir a aksiyonu için $g(n') = g(n) + c(n, a, n')$ olmalı. Öyleyse

~ $f(n') = g(n') + h(n') = g(n) + c(n, a, n') + h(n') \geq g(n) + h(n) = f(n)$

Bilgi ile arama

- A* algoritmasının optimalliği

~ İkinci durumun ispatı (devam)

- A* bir düğümü açmak için seçtiğinde, o düğüme gelen optimal yol bulunmuştur.
- Durum böyle olmasaydı, n düğüme gelen optimal yol üzerinde sınırda başka bir n' düğümü olurdu.
- Ancak f fonksiyonu az önce gösterdiğimiz üzere azalmayandır, böyle bir n' düğümü daha az bir f -maliyetine sahip olurdu ve algoritma tarafından daha önce seçilirdi.

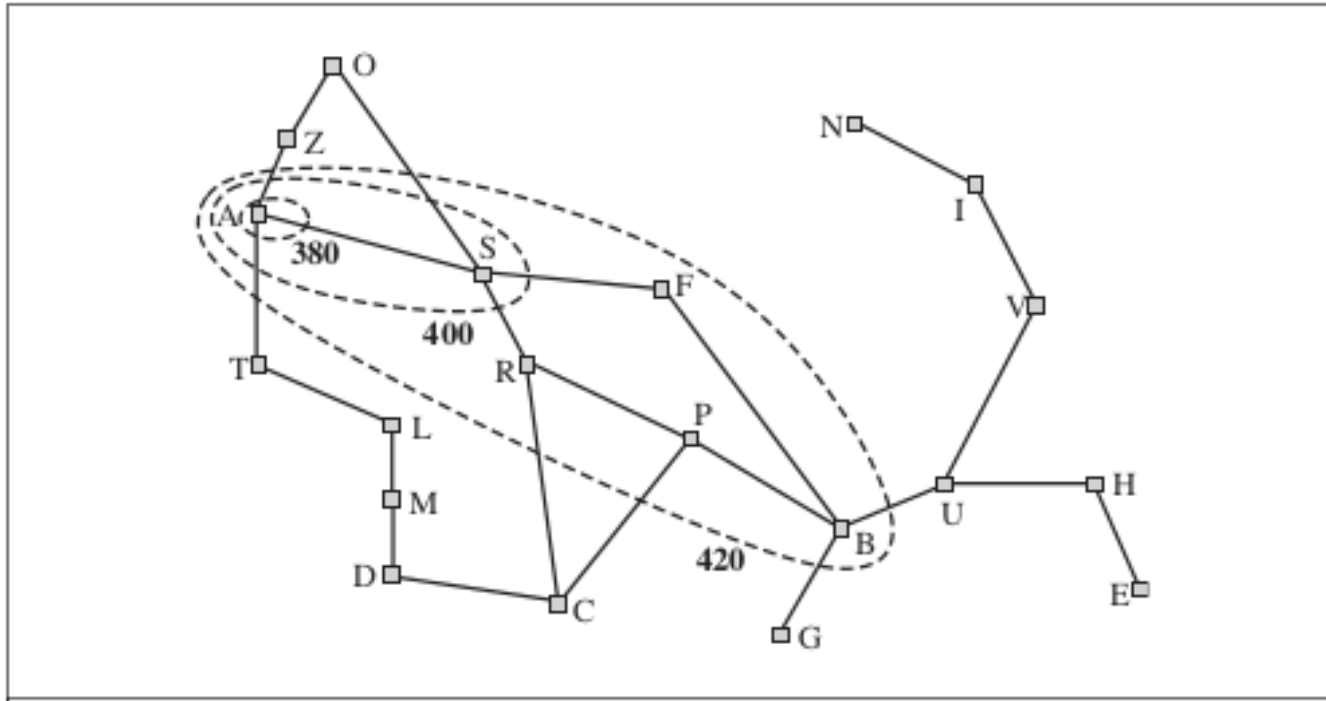
~ Bu iki gözlemi birleştirirsek, söyleyebiliriz ki A* tarafından açılan graf araması ile açılan düğümler $f(n)$ tarafından azalmayan sırayla açılır.

~ Öyleyse açılan ilk hedef düğüm optimal çözüm olmalıdır. Çünkü f hedef düğümlerin doğru maliyetini veriyorsa (hedef olduğu için $h = 0$), sonra açılan hedef düğümlerin her biri en az bu düğüm kadar maliyetli olmalıdır.

Bilgi ile arama

- A* algoritması

Belirttiğimiz üzere f üzerinden hesaplanan maliyetlere herhangi bir yol üzerinde azalmayandır. Öyleyse durum uzayında konturlar (eş uzaklık çizgileri) çizebiliriz.

Bilgi ile arama

- A* algoritması

- ~ Sabit maliyetli arama kullanıldığında bu konturlar başlangıç durumunun etrafında daireler şeklindedir.

- ~ İsabetli buluşsal fonksiyonlar kullanıldığında ise kontur çizgileri hedef durumuna doğru yönelir ve çizgiler arası, optimal yol etrafında azalır.

- ~ Eğer C* optimal çözüm yolunun maliyeti ise

- $A^* f(n) < C^*$ olan bütün düğümleri açar.
 - Bunu yaptıktan sonra A*, hedef düğümünü seçmeden önce, “hedef konturu”ndaki düğümlerin bir kısmını açabilir.

- ~ Bütün olması için C* aşağı maliyete sahip sınırlı sayıda düğüm olmalıdır.

- Bu durum b sınırlı olduğunda ve her bir adımın maliyetinin en az ϵ olduğunda geçerlidir.

Bilgi ile arama

- A* algoritması

~ $A^* f(n) > C^*$ olan düğümleri açmaz.

- Örneğimizde Timisoara şehrini içeren düğüm açılmamıştır.
- Bu sebeple Timisoara altındaki alt ağaç budanmıştır.
- Kullandığımız buluşsal fonksiyon onanır olduğu için bu alt ağacı görmezden gelebiliriz.
- Budama konsepti, yani bazı olasılıkları denemeden eleme işlemi, birçok yapay zeka probleminin çözümünde kullanılan bir yöntemdir.

Bilgi ile arama

- A* algoritması
 - ~ Zaman karmaşıklığı
 - h hesaplamasındaki relatif hata ve çözümün uzunluğuna bağlı olarak üstel (exponential) olarak hesaplanır.
 - ~ Yer karmaşıklığı
 - Oluşturulan bütün düğümler hafızada tutulmalıdır.
 - ~ Çalışma zamanı üstel olarak hesaplanmakla birlikte, bu durum A* algoritmasının en büyük sorunu değildir.
 - ~ Bütün oluşturulan düğümler hafızada tutulduğu için A* algoritması büyük ölçekli problemlerde genellikle çok yüksek miktarda hafıza gerektirir.

Bilgi ile arama

- Hafıza sınırlı buluşsal arama
 - ~ A* algoritmasının hafıza ihtiyacını azaltmak için kullanılabilecek yöntemlerden biri yinelemeli derinleşen aramaya benzer bir yöntem kullanmaktır.
 - YDA yerine YDA* algoritması
 - ~ Standart yinelemeli derinleşen arama ile YDA* arasındaki ana fark, YDA algoritmasının kullanılan derinlik değeri yerine, YDA* algoritması kesme yaparken f-maliyeti kullanır.
 - ~ Her yinelemede, yeni kesme değeri önceki kesme değerini geçen en ufak f-maliyetine sahip düğümün değeridir.
 - ~ Ancak bu yöntem de yinelemeli derinleşen aramadaki sorunları içermektedir.
 - ~ Yinelemeli en iyi öncelikli arama algoritması yinelemeli bir algoritmadır ve doğrusal artan zamanda en iyi öncelikli arama yapmaya çalışır.
 - Yinelemeli derinlik öncelikli aramaya benzer, ancak belli bir yol üzerinde aramaya devam etmek yerine bulunduğu düğümün üst düğümlerinden en iyi f-maliyete sahip düğümü hatırlar ve arama belli bir limiti aştığında geri dönerek alternatif yolları dener.

Bilgi ile arama

- Buluşsal fonksiyonlar

- ~ 8'li bulmaca

- Çözüm için gereken ortalama adım sayısı 22.
 - Ortalama dallanma faktörü 3.
 - Demek ki toplamda $3^{22} \approx 3.1 \times 10^{10}$ durumu incelemeliyiz.
 - Aslında sadece $9! / 2 = 181,440$ durum birbirinden farklı.

- ~ Bu kadar durumu teker teker test etmek mümkün.

- Ancak 15'li bulmacayı düşünürsek bu sayı yaklaşık 10^{13} .

- ~ Yani iyi çalışan bir buluşsal fonksiyon bulmalıyız.

Bilgi ile arama

- Buluşsal fonksiyonlar (Ing: Heuristic functions)
 - ~ Sonuca daha hızlı ulaşabilmemizde buluşsal fonksiyonların etkisi fazladır.
 - ~ 8'li bulmacayı düşünelim
 - A* algoritması ile en kısa yoldan çözüme ulaşmak istiyorsak, gereken adım sayısını olduğundan fazla tahmin etmeyen bir bilişsel fonksiyona ihtiyacımız var.
 - ~ Bu fonksiyon onanır olmalı.
 - İki tane çoklukla kullanılan buluşsal fonksiyon mevcut
 - ~ $h1$ = doğru yerine yerleşmemiş döşeme sayısı
 - Bu onanır bir buluşsal fonksiyondur, çünkü yerinde bulunmayan döşemeler en az bir kere hareket etmelidir.
 - ~ $h2$ = yerinde olmayan döşemelerin yerlerine uzaklıkları toplamı.
 - Döşemeler diyagonal olarak hareket edemeyeceği için dikey ve yatay uzaklıklar toplanır.
 - Bu uzaklığa blok uzaklığı veya manhattan uzaklığı adı verilir.
 - Bu buluşsal fonksiyon da onanırdır, çünkü her döşeme doğru yerine geçebilmek için en az hesaplanan uzaklık kadar hareket etmelidir.

Bilgi ile arama

- Buluşsal fonksiyonlar

~ 8'li bulmaca

- $h1(n)$ = yerinde olmayan döşeme sayısı
- $h2(n)$ = toplam Manhattan uzaklığı

7	2	4
5		6
8	3	1

Start State

	1	2
3	4	5
6	7	8

Goal State

- $h1(n) = ?$
- $h2(n) = ?$

Bilgi ile arama

- Buluşsal fonksiyonlar

- ~ Bir buluşsal fonksiyonun kalitesini ölçmek için kullanılan metriklerden biri efektif dallanma faktörüdür: b^*
- ~ A* algoritması tarafından belli bir problem çözülürken N tane düğüm oluşturuluyor ve çözüm d derinliğinde ise b^* şu şekilde hesaplanır:
 - $N + 1 = 1 + b^* + (b^*)^2 + \dots + (b^*)^d$
- ~ Örneğin A* 52 düğüm oluşturarak bir problemi çözüyor ve çözüm 5 derinliğinde ise efektif dallanma faktörü 1.92 olarak hesaplanır.
- ~ İsteddiğimiz b^* değerinin 1'e yakın olmasıdır.
- ~ h_1 ve h_2 buluşsal fonksiyonlarını karşılaştırmak için 1200 tane rastgele oluşturulmuş, 2 ile 24 arası uzunlukta çözümü olan problem farklı algoritmalarla çözülmüş.

Bilgi ile arama

	Search Cost (nodes generated)			Effective Branching Factor		
d	IDS	$A^*(h_1)$	$A^*(h_2)$	IDS	$A^*(h_1)$	$A^*(h_2)$
2	10	6	6	2.45	1.79	1.79
4	112	13	12	2.87	1.48	1.45
6	680	20	18	2.73	1.34	1.30
8	6384	39	25	2.80	1.33	1.24
10	47127	93	39	2.79	1.38	1.22
12	3644035	227	73	2.78	1.42	1.24
14	—	539	113	—	1.44	1.23
16	—	1301	211	—	1.45	1.25
18	—	3056	363	—	1.46	1.26
20	—	7276	676	—	1.47	1.27
22	—	18094	1219	—	1.48	1.28
24	—	39135	1641	—	1.48	1.26

Bilgi ile arama

- Buluşsal fonksiyonlar
 - ~ Peki h_2 her zaman h_1 'den iyi sonuç mu veriyor?
 - Evet!
 - ~ Bunun nedeni, herhangi bir n düğümü için $h_2(n) \geq h_1(n)$
 - Öyleyse h_2 , h_1 domine eder diyoruz.
 - ~ Domine etme durumu şu şekilde sonuç verir: h_2 kullanan A^* algoritması h_1 kullanan algoritmasından, bir problemi çözerken daha fazla düğüm üretmez

Bilgi ile arama

- Gevşetilmiş problem

- ~ Onanır buluşsal fonksiyonlar asıl problemin gevşetilmiş versiyonuna bulunan tam çözüm ile oluşturulabilir.

- ~ 8'li bulmaca için düşünürsek:

- Bir döşeme istenilen her pozisyona hareket ettirilebilir dersek

- ~ $h1(n)$ en kısa çözümü verir.

- Bir döşeme komşu olan her pozisyona hareket ettirilebilir dersek

- ~ $h2(n)$ en kısa çözümü verir.

- ~ Bir problemin daha az kısıtlama ve koşulla tanımlanmış haline gevşetilmiş problem denir.

Bilgi ile arama

- Gevşetilmiş problem
 - ~ Gevşetilmiş problem oluşturulurken durum uzayına yeni kenarlar eklenir
 - ~ Öyleyse asıl problemin optimal çözümü aynı zamanda gevşetilmiş problemi çözer.
 - ~ Ancak gevşetilmiş problem için daha kısa çözümler olabilir çünkü eklenen kenarlar sayesinde kısa yollar oluşabilir.
 - ~ Öyleyse gevşetilmiş problem için bulunan optimal çözüm, asıl problem için onandır buluşsal fonksiyondur.
 - ~ Oluşturulan buluşsal fonksiyon gevşetilmiş problem için tam maliyeti hesapladığına göre, üçgen eşitsizliğine uymalıdır.
 - Öyleyse tutarlıdır.

Bilgi ile arama

- Gevşetilmiş problem

- ~ Eğer bir problem resmi olarak tanımlanırsa, gevşetilmiş versiyonu oluşturulabilir.

- ~ Örneğin, 8'li bulmacadaki aksiyonlar şu şekilde tanımlanmışsa

- Bir döşemenin A pozisyonundan B pozisyonuna hareket ettirilebilmesi için:

- ~ A yatay ve dikey olarak B'ye komşu olmalı ve B boş olmalıdır.

- Bu koşulların birini veya ikisini birden kaldırarak üç farklı gevşetilmiş problem oluşturabiliriz.

- ~ A B'ye komşu olmalıdır.

- ~ B boş olmalıdır

- ~ Koşul yoktur. Her pozisyondan diğerine hareket edilebilir.

- Bu gevşetilmiş problemlerden elde edilen buluşsal fonksiyonları düşünürsek ikinci kural ortadan kaldırıldığında h_2 , kuralların ikisi de kaldırıldığında ise h_1 olarak belirlenir.

Bilgi ile arama

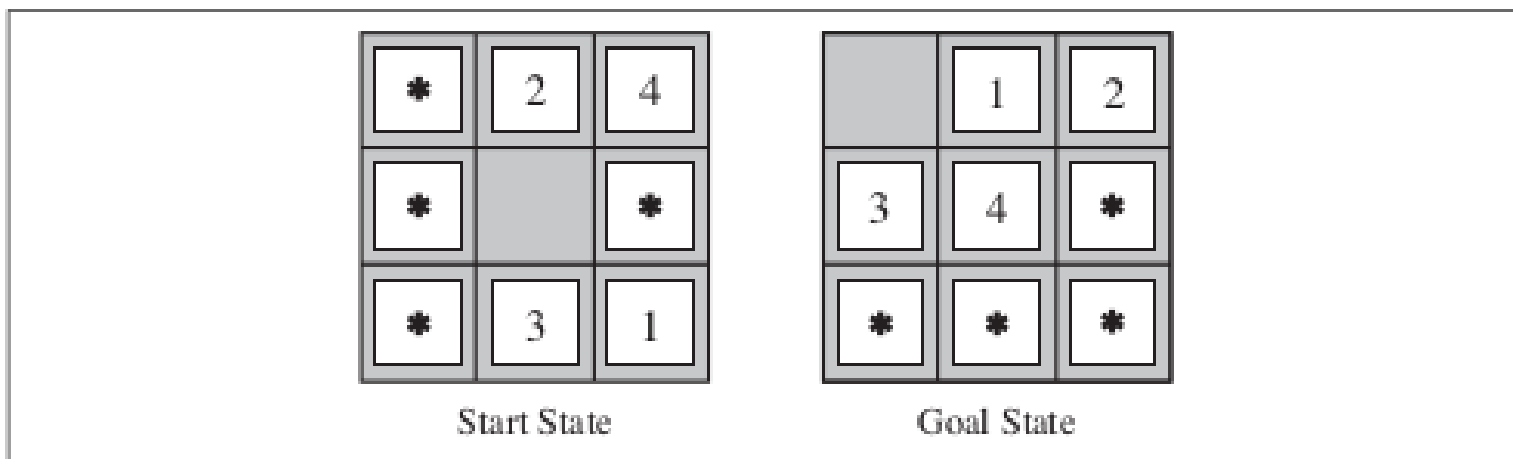
- Buluşsal fonksiyonlar

- ~ Birçok farklı buluşsal fonksiyon ürettiğimizde en iyisini seçmeliyiz

- ~ $h_1, h_2, h_3, \dots, h_m$ şeklinde fonksiyonlarımız var ise

- $h(n) = \max\{h_1(n), h_2(n), h_3(n), \dots, h_m(n)\}$

- ~ Onanır buluşsal fonksiyonlar altproblemlere bulunan çözümlerden elde edilebilir.

Bilgi ile arama

- Buluşsal fonksiyonlar
 - ~ Her farklı altprobleme ait çözümler üreterek örüntü veritabanı (İng: pattern database) üretebiliriz.
 - ~ Bundan sonra bu saklanmış bilgiyi kullanarak buluşsal fonksiyon oluşturabiliriz.
 - ~ Farklı alt problemlere ait bilgileri saklayarak, oluşturulan düğüm sayısını oldukça fazla azaltabiliriz.